

Aristotelova politika i suvremeno mišljenje

Danilo Pejović

Filozofski fakultet u Zagrebu

Sažetak

Autor upućuje na najznačajnije momente odnosa teorije i prakse, spoznajne teorije i praktične filozofije u Aristotelovoj filozofiji politike. Oni se dovode u odnos spram rezultata novovjekovnog oblika mišljenja.

Stvar mišljenja danas nije samo teorija nego i praksa, ne samo ontologija i spoznajna teorija nego i praktična filozofija — etika i *politika*. O tome je ovdje riječ.

Zna li se koliko je Aristotel značajan na mnogim područjima, pitanje glasi: je li tako i na području politike, tj. *filozofije politike*? Odgovor glasi: zacijelo i te kako, i mi ćemo ovdje pokušati ukazati na neke značajne momente u tom sklopu. Osobito naspram novoga vijeka.

1. *Jedinstvo* praktične filozofije, etike i politike kao dijelova filozofije o čovjeku (*En I 2*, 1094 a 28 — 1094 b 12): njihova nerazdvojitost; suprotno u novom vijeku, npr. Machiavelli, Hobbes. Na taj se način odmah pokazuje ne samo povijesna uvjetovanost nego i bitni domašaj filozofskoga mišljenja o politici u Grčkoj i novome vijeku. Ovo jedinstvo tematskog područja odlučno je za razumijevanje biti obaju dijelova — etike i politike, nema jednoga bez drugoga.

2. U skladu s time osigurava se odgovarajući pristup radnoj temi prakse, što se očituje na specifičan način u etici i politici — ono što se na primjeren način ovdje može nazvati »razumijevanjem«. To je posebna »logika praktičnih znanosti« — *Topika*! Kao što praktični fenomeni (= međuljudski odnosi) spadaju u bitak koji može biti i ne biti, bitak koji ne biva po nužnosti nego pokazuje nestabilnost i promjenu, tako i istinski pristup takvim problemima mora uzeti u obzir opća gledišta, ugledna mišljenja itd. kako bi se iz *vjerojatnih stavaka* moglo zaključivati o *pojedinačnom slučaju* kao nečem nesvodljivom i nepovijljivom. Uzori: praksa liječništva, odgoja i pravosuđa. Jer svaka je činidba *slobodna*, prospektivna i otvorena spram novih mogućnosti, pa prema tome i politika mora biti zaokupljena rješavanjem stalno novih problema, uspoređivanjem tradicionalnih uredaba i novih iskustava, općih normi i individualnih

problemskih rješenja (EN 1094 b 11–27; 1104 a 1–3; *Top.* 100 b). Filozofska je refleksija o politici prema tome svagda upućena na živo iskustvo i usporedbu normi i institucija s konkretnim individualnim postupcima (činidbama). Nije dostatna samo ARETE, potrebna je PHRONESIS!

3. Tematski i »metodološki« Aristotelova je »Politika« (jednako kao i EN izravno usmjerena protiv Platona i platonizma u politici kao utopijske konstrukcije i apriorne dedukcije. Dva su modela bitka došla do riječi i u politici:

a) Za Platona (u *Državi*) politika je u prvom redu »skrb za dušu« budući da je i sama država samo *oslik duše* u njezinoj vječnoj istosti i neprimjenljivosti, pa i njezina struktura odgovara izgradnji duše i njezinim dijelovima, što se u tančine izvode počevši od mita o *kovinama* (*Politeia* 415 A) i *naravima* (435 B) kako bi se utemeljila dioba državnih staleža na proizvođače, čuvare i vladare; s racionalnom podjelom rada i eugeničkim propisima: sve to kulminira u ideji filozofa-vladara. U *Državniku* i *Zakonima* Platon se kasnije više bavio konkretnim zakonodavstvom ugledajući se uvijek na Kretu i Spartu, pa i sam nastojao da svoje misli o zakonima i državnom poretku ostvari pokušavajući da za njih pridobije Dionizija, vladara u Sirakuzi na Siciliji (*Sedmo pismo*, 328 C) . . .

b) Nasuprot tome Aristotel smatra da pojedinac ne može postići Dobro tek uvidom u njegovu bit i sudioništvom duše, nego samo na djelu u praktičnom životu zbiljskim činjenjem i svagdašnjim ostvarivanjem kreposti u težnji blazenstvu. Čovjek je po naravi politička životinja, svoju svrhu može postići samo u zajednici s drugima. Sve se to zbiva u konkretnom, *povijesno određenom posebnom* ustroju, primjeru i okviru, usporednim istraživanjem Atenskog i 157 ostalih grčkih ustava kao temelju za sve opće zaključke o biti i oblicima svake politike! Pritom zacijelo igra ulogu i promatranje te vlastito iskustvo, ali o životu i djelu Aleksandra Velikog, koji je jedno vrijeme bio njegov pitomac, u *Politici nema ni spomena!*

4. Doda li se tome i povijesna pozadina grčke filozofije politike u Platona i Aristotela te njihove otvorene simpatije za Spartu odnosno Atenu, kao da se otvara pogled na *dviije nepomirljive paradigme* evropskoga političkog mišljenja do naših dana: Platonova Sparta kao ideal i Aristotelova Atena kao povijesna zbilja! Je li moguće posredništvo između ta dva modela?! — Dosad to još nikome nije pošlo za rukom!

5. Kao opća baština grčkoga duha u Aristotela javlja se i njegova klasična *dioba oblika države i ustava* razlikovanjem monarhije, aristokracije i umjerenе demokracije (politije) ispravnih oblika vladavine prema kreposti i težnji općem dobru te njihovim zastranama tiraniji, oligarhiji i ekstremnoj demokraciji (ohlokraciji). Evropska filozofija politike tome ni danas ne može ništa bitno dodati ni oduzeti, pri čemu je značajno da *orijentalni despotizam* (kako su ga u ono doba predstavljali Perzijanci) ostaje *izvan* ove sheme jer zapravo uopće ne spada u politiku!

6. Nasuprot Platonovu modelu političkog monizma Aristotel ističe kako država kao najviše dobro mora uvažavati *raznovrsnost* svojih članova (*Pol.* 1261 b 6–10), težiti pravednoj razdiobi bogatstva kako bi *razmjerno* najveći broj gra-

đana bio *srednje imućan* (1295 b 34) i postići stabilnost *mješovitim ustavom* (1266 a 4) elemenata monarhije, aristokracije i demokracije. Ovo potonje Polibije je kasnije smatrao anticipacijom ustava rimske republike s konzulatom, senatom i pučkom skupštinom, dok u novome vijeku podjelu vlasti na zakonodavnu, izvršnu i sudsku odlučno zastupa i Montesquieu. Ima li boljeg načina ograničenja vlasti i nadzora nad njom — povijest još nije odgovorila!

Dok je Platon zbiljske oblike države mjerio na svom idealu i izvodio iz *pojma* najbolje države, Aristotel postupa obratno i analizom zbiljskoga pokušava doći do zaključka o najboljoj državi koja je u *zbilji* ostvarena. Zato je i Hegel ispravno rekao da Platon u usporedbi s Aristotelom »nije dosta idealan«, ako je idealizam moć viđenja idealnih elemenata u zbiljskome u prednosti pred razaranjem zbiljskoga u nadi da se ideal nalazi negdje drugdje (Usp. i Ross, *Aristotel* p. 238)!

7. U skladu sa svojim »razboritim« pristupom temi politike, Aristotel uviđa da se u *političkim stvarima do istine* može doći samo slobodnim raspravljanjem i snagom potkrepe (argumentiranjem): politički je govor *uvjeravanje* i pridobivanje drugoga snagom vlastite *kreposti*: vijeća su i skupštine mjesta odlučivanja (»parlament«).

8. Nepremostive razlike grčkog i novovjekovnog oblika mišljenja očituju se ponajviše u dvije stvari, pojmu *čovjeka* i pojmu *građanina*.

a) Pojam *čovjeka* u Grčkoj polazi od neprestupive razlike *slobodnjaka i roba*, Aristotel štoviše razlikuje čak roba po zakonu od »roba po naravi« (*Pol.* I 5, 1254 a 17—1255 a) — biće slabe pameti sposobno samo za tjelesni rad! Tako se i cjelokupna politika temelji na pretpostavci *ustanove ropstva*, i to je njezina bitna granica: ljudi naime »po naravi« svojim sposobnostima i duhom *nisu jednaki*, pa ni oni slobodni što sudjeluju u politici! Jer, napokon, i oni se najbolji razlikuju »plemenitim rodom, bogatstvom i naobrazbom« (1317 b 40) ili jednim od toga od onih ostalih, pa kako ih onda izjednačiti s njima, naime dati im *jednaki* udio u državnim poslovima? Iznad izjednačujuće pravednosti (*iustitia commutativa*) naime stoji razdjeljujuća ili razmjerna (*iustitia distributiva* sive *proportionalis*), i dok prva svakome dijeli *jednako*, ova druga dijeli razmjerno prema zaslugi, dakle nužno *ne-jednako* i zapravo uspostavlja *pravedne razlike* među građanima u zajednici! Odatle je vidljivo da je svako pravo čovjeka i pravo građanina upućeno jedno na drugo i nerazdjeljivo.

b) Temeljna je zasada *kršćanstva* na izmaku antike i u helenističkome svijetu, nasuprot svemu tome, *jednakost* svih duša pred Bogom bez ikakvih razlika! Kao religija kršćanstvo je obuhvatilo cijelu Evropu i stoljećima se izgrađivalo da bi napokon postalo svjetskopovijesno. Politički ono trijumfira u Francuskoj revoluciji 1789. i artikulira se u *Deklaraciji prava čovjeka i građanina*, i danas nema ustava na svijetu koji se ne bi pozivao na velika gesla »jednakosti, slobode i bratstva« i barem nominalno legitimirao kao demokratski!

9. Usporedi li se novovjekovna politička filozofija što u cjelini polazi od jednakosti svih ljudi i praksa političkog i povijesnog iskustva nakon 1789, ne može se više zaobići pitanje: je li ta, toliko hvaljena i ostvarena jednakost zaista i najviše ostvarenje *pravednosti*? A to je bitni smisao države kao *prijateljske* zajednice među ljudima, barem je tako vjerovao Aristotel — učitelj mi-

šljenja i svjedok povijesti kojega baš nije tako lako otproviti! Utoliko više što se danas sve političko u svijetu barem po imenu naziva demokracijom i pokušava opravdati nekom »voljom naroda«, što je već dostatan razlog da se nad time svaki čovjek ozbiljno zamisli. Jer prevelik je broj pojedinaca i naroda u današnjem svijetu koji još uvijek nemaju mogućnosti da sami sudjeluju u ostvarenju pravednosti.

Danilo Pejović

ARISTOTLE'S POLITICS AND CONTEMPORARY THINKING

Summary

The author indicates the main features of the relationship between theory and practice, between epistemology and practical philosophy in Aristotle's philosophy of politics. He then relates these to the results of the forms of thinking in the Modern era.